

Burebista egységes, központosított állama II. Az írott történeti források

A késői kútfő: Jordanes

Jordanes az i. sz. VI. században a Fekete-tenger nyugati partvidékének egyik városában élt, és elrómaiásodott gót származású keresztény történetíró volt. Két nagyobb történeti művet írt. Az egyik egyetemes jellegű krónika, a másik a gótok, illetve a geták eredetét és tetteit (*De Gotorum sive Getarum origine actibusque*) mutatja be. A getákat, mivel a gótok elődjének tartja, mindvégig gótoknak nevezi.

A latinul írt mű igazi értéke abban áll, hogy a szerző olyan történelmi munkákra támaszkodik (illetve azokat kompilálja), amelyek közben elvesztek. Többek között Dion Khrüszosztomosz említett geta történetére és a keresztény Cassiodorusra.

Burebistára vonatkozó feljegyzése a következő:

„Azután, amikor a gótoknál Buruista [Burebista] uralkodott, Gothiába [azaz a geták hazájába] érkezett Dicineus [Deceneus], akkor, amikor Rómában Sulla ragadta magához a hatalmat [*potitus principatum*]. Ezt a Dicineust Buruista magához fogadta, és csaknem királyi hatalommal ruházta föl, és tanácsára a gótok kezdték pusztítani a germánok földjeit, azokat, amelyeket most a frankok tartanak birtokukban“ (*Getica*, 67.).

Tények, események és a geta-dák „arkhé“

E két történeti forrást értékelve, mind a hazai, mind a külföldi kutatásban a részleteket illetően sok, egymással ellentmondó vélemény hangzott el, az alapkérdésekben azonban a nézetek egyöntetűek. E forrásokat tanulmányozva mindenkéltől az a kérdés merül fel: mikor lépett trónra Burebista, és meddig uralkodott? A kérdés második felére nehézség nélkül meg tudjuk adni a választ. Az összeesküvők ugyanis ugyanabban az évben végeztek vele, mint Rómában a köztársaságiak Caesarral, vagyis. i. e. 44-ben. Már nehezebb választ adni a kérdés első felére.

C. Daicoviciu meglehetősen óvatos, amikor Burebista trónrajutásának évéről van szó. „Burebista trónra lépésének időpontját nem tudjuk“ — állapítja meg Románia történetében (*Istoria României*, I. 287.). Ugyanez az óvatosság nyilvánul meg V. Párvannál is. A C. C. Giurescu által szerkesztett *Istoria României în date* (1971) szerint Burebista i. e. 70-től 44-ig uralkodott. M. Macrea *Viața în Dacia Romană* (1969) című értékes művében Burebista uralkodásának kezdetét i. e. 65-re, végét 44-re teszi (19.). I. H. Crișan Burebistáról és koráról szóló, nagy sikert aratott vasikos monográfiájában, anélkül hogy részletesen elemezné Jordanes szövegét, uralkodásának kezdetét 82-re teszi, tehát arra az évre, amelyben Sulla Rómában végleg megszerezte a hatalmat. Ez a dátum ma általánosan elfogadott, s nemcsak az erre vonatkozó egyetlen írott forrás, Jordanes szövege hitelesíti, hanem — bár közvetve — mintha Sztrabón is alátámasztaná. Említettük, hogy a nagy geográfus Burebista uralkodására e mondattal tér rá: „Mellőzzük a geták régi történetét, a mi korunkba nyúlóan a következőképpen alakult sorsuk.“ Ám mit kell értenünk e kifejezésen: „a mi korunkba nyúlóan“ (*ta d'eisz hémasz*)? Nyilvánvaló, azért használja ezt a kifejezést, mert érzékeltetni akarja, hogy az esemény a „mi korunkban“ már folyamatban van, azaz korábban megkezdődött. Viszont az sem elég világos, hogy mit jelent a „mi korunk“ kifejezés. Ismeretes, Sztrabón földrajzi művének első változatát i. e. 7-ben fejezte be, de javított, ma is használt formáját csak i. sz. 18-ban adta ki. E nagy munka kidolgozása évekre terjedt. Mivel Burebista már i. e. 44-ben meghalt, a „mi korunk“ kifejezést a szerző nem használhatta általános, hanem csak személyi vonatkozásban, azaz saját életének viszonylatában. Említettük, hogy Sztra-

bón i. e. 63-ban született, eszerint azok az események, amelyek Burebistára vonatkoztak, már folyamatban voltak. Ezért úgy véljük, hogy Jordanes állítása elfogadható, és Burebista uralkodásának kezdetét valóban Sulla korára tehetjük.

A forrásban említett „gyakori háborúk“ a törzsek és törzsszövetségek között folyó torzszalkodásokra, szüntelen összetűzésekre vonatkoznak. A törzsszövetségek száma négy-öt lehetett, hiszen szerzőnk állítása szerint Burebista halála után ennyi részre szakadt az egységes állam.

Burebista legnagyobb cselekedete, történeti jelentősége éppen abban állt, hogy ezeket a törzsszövetségeket egyetlen központi szervezettel, katonai és „polgári“ közigazgatással rendelkező államba fogta össze. Az egyesítés mindössze néhány év alatt ment végbe, s ennek nyomán teremődött meg — forrásunk szavait idézve — a *megale arkhé*, a már külső hódításokra is képes erős központi hatalom. Burebista államának jellemzésére a görög szöveg az *arkhé* szót használja. Ennek a görög nyelvben sok értelme van: jelenthet főhatalmat, korlátlan uralmat, vezetést, államot, országot, birodalmat stb. A perzsa—görög háborúk után, Periklész idején kialakult athéni birodalmat is ezzel a szóval jelölték. Burebista tehát elsőnek hozta létre a geta-dákok lakta területeken az egységes főhatalmat, az államot, melyet terjedelménél fogva Sztrabón *arkhénak* értékelt.

Szerzőnk, megtartva az időrendet, azt állítja, hogy Burebista az *arkhé* létrehozása után, a szomszédok többségét a geták uralma alá hajtotta, és felsorolja külső hódításait.

Nyugati irányban az első támadása a Dráva és a Száva folyók közti, valamint az ezektől délre fekvő területeket benépesítő kelta szkordiszkoszok ellen irányult, akiket győzelmei után szövetségesekként a későbbi harcokban felhasznált. Ezután semmisítette meg a Kritasziosz uralma alatt levő boioszokat és tauriszkoszokat. Mindkettő kelta eredetű nép volt, s az ellenük viselt háború okát Sztrabón egy másik helyen így indokolja:

„... azt mondták ugyanis [ti. a dákok], hogy ez a föld [a boioszok és a tauriszkoszok földje] az övék, holott elválasztotta tőlük a Pariszosz [Tisza] folyó, mely a hegyekből leereszkedve a szkordiszkoszoknak nevezett galloknál ömlik az Isztroszba [Dunába] (VII. 5.).

A boioszok (latinul boiosok) megtelepülésének ideje a Közép-Duna vidékére még ma is nyitott kérdés. Titus Liviusra hivatkozva, egyesek az i. e. II. század elején Észak-Itáliából a római hódítás elől keletre menekült kelta csoportokat látnak bennük, mások viszont úgy vélik, hogy eredeti hazájukból, Boiohoemumból [azaz Bohemia] szivárogtak kelet felé, és szállták meg a Duna-kanyartól északra és keletre fekvő területeket. A régészeti anyag az előbbi feltevést látszik igazolni. Központjuk valahol Pozsony mellett lehetett. A tauriszkoszok (latinul tauriscusok) eredetileg a mai Ausztria keleti felében laktak, később azonban hatalmukat Délnyugat-Pannóniára is kiterjesztették.

Győzelme után Burebista birodalmához csatolta a Dunától keletre és északra, egészen a szlovákiai hegyekig terjedő területeket, amelyeken a régészeti leletek tanúsága szerint aránylag nagyszámú dák lakosság élt.

A Kritasziosz fölött aratott győzelem időpontját illetően a szakkutatók véleménye nem egységes. A hazai történészek általában i. e. 60-ra teszik.

Déli irányban Burebista hatalmát Makedóniáig terjesztette ki, nagyjában a mai Bulgária területére, a déli részek kivételével.

Ezután került sor a Fekete-tenger nyugati, Olbiától Apolloniáig terjedő partvidékének meghódítására. Sztrabón erről nem beszél, de utal rá Dion Khrüszosz tomosz egyik beszédében:

„Az utolsó és a leghosszabb ideig tartó hódítás — azt mondják [ti. az olbiaiak] — nem több, mint ezelőtt 150 évvel zajlott le. A geták elfoglalták Boriszthenész [Olbia] városát, valamint a Pontus Euxinus [Fekete-tenger] bal partján fekvő többi várost, egészen Apolloniáig.“ (XXXVI. 4.) A partvidéken fekvő, Burebistától meghódított görög városok közül megemlítjük: Boriszthenészt (Olbia), Túrászt (a Szovjetunió területén), Isztriát, Tomiszt, Kallatiszt (a román partvidéken), Dionüszopoliszt és Apolloniát (a bolgár partvidéken).

Khrüszosz tomosz említett beszédét a görögországi Olümpián tartotta i. sz. 97-ben. Ha visszaszámítunk 150 évet, akkor a hódítás idejét az i. e. ötvenes évek középeré tehetjük. Az Olbiánál végzett szovjet régészeti ásatások valóban azt tükrözik, hogy az i. e. ötvenes évek közepén a város nagy rombolásokat és tűzkárokat szenvedett, ami nyilvánvalóan a Burebista vezette geta-dák támadásoknak és foglalásoknak tulajdonítható.

Ilyen módon Burebista birodalma a Közép-Dunától a Dnyeszterig, az Erdős-Kárpátoktól a Balkán-hegységig terjedt.

Akornion felirata

A harmadik, ránk maradt írott forrás az egykori Dionüszopolisz (ma Balcic) területén került felszínre. Márványkőbe vésett, a múlt század végén felfedezett görög nyelvű feliratról van szó. Jelenleg a szófiai múzeumban őrzik.

A felirat eredetileg 48 sorból állott, de az első sora teljesen hiányzik, a következő 2—9. sorok erősen megrongálódtak. Először 1896-ban az orosz Latisev adta ki a Fekete-tenger északi partvidékén talált feliratokat tartalmazó gyűjteményében. Azóta több hazai és külföldi szakkutató kiadta, és számtalan tanulmány jelent meg róla.

A feliratot Dionüszopolisz város állította Akornionnak, aki a város gazdag és neves polgára, nehéz időkben bőkezű jótévedője volt.

Az alábbiakban a felirat tartalmi kivonatát adjuk, de a Burebistára vonatkozó részeket egészében közöljük.

Amint a még meglévő betűkből és szavakból kihámozható, az első tíz sorban arról van szó, hogy Akornion útítársaival együtt, saját költségén követségbe ment Argedavára(?), valakinek az apjához (feltehetően Burebista apjáról van szó), akinek megnyerte jóindulatát. Később, amikor a Nagy Isten (*Theosz Megalosz*) papja lett, fényes körmeneteket tartott, és az áldozatokból megvendégelte a népet. Ugyanezt cselekedte akkor is, amikor Szerapisz isten papja lett. Ezután elvállalta a nagy költségekkel járó dionüszoszi papságot. Hasonló tisztséget töltött be akkor is, amikor Caius Antonius a városban telett. Ezután a szamothrákéi istenek papja lett.

„Legutóbb — állítja szó szerint a felirat —, amikor Burebista Thrákia királyai közül a legelső és a legnagyobb lett [Burebiszta próton kai megiszton gegotosz epi tész Thrákész baszileón], és a folyó [a Duna] egész túlsó és innesső részén uralkodott, ő [ti. Akornion] nála [Burebistánál] a legelső és a legnagyobb barátságba [en té próté kai megiszté filia] kerülvén, a legnagyobb előnyöket biztosította hazája számára; megbeszélte vele, és tanácsokat adott neki a legfontosabb kérdésekben, megnyerve ezáltal a király jóindulatát a város hasznára. Minden más [alkalommal] magát nem kímélve, habozás nélkül vállalta a veszedelmeket, hogy minden lehető módon szolgálhassa hazája üdvét. És amikor Burebista király követségbe küldte Gnaeus Pompeiushoz, Gnaeus fiához, a rómaiak császárához [autokratór], találkozott ezzel Makedónia részein, Heraklea Lünkesztisz mellett [ma Bitolia Monasztir], s nemcsak hogy szerencsésen véghez vitte mindazt, amit a király rábízott, elnyerve ezáltal a rómaiak jóindulatát a király iránt, hanem hazája érdekében is igen eredményes tárgyalásokat folytatott.“

A felirat Akornion dicséretével végződik, aki vagyonát és életét nem kímélve szolgálta hazája érdekeit.

A felirat egyrészt megerősíti Sztrabón tudósításait, másrészt új, máshol nem található adatokat tartalmaz. Ezek közül jelenleg csak néhányra óhajtjuk felhívni a figyelmet.

A szakkutatók véleménye még mindig nem teljesen egységes a hatodik sorban említett város nevét illetően, de úgy véljük, teljesen helytálló az a felfogás, mely szerint Argedaváról, a király egyik székvárosáról van szó.

Van a szövegben néhány pontosan megállapítható kronológiai utalás. Így például a Caius Antoniusra való hivatkozás kétségtelenül i. e. 62-61-re utal. Az itt szereplő Antonius Makedónia kormányzója volt, és dionüszopoliszi telelése bizonyíték arra, hogy az a város csak i. e. 60 után kerülhetett Burebista uralma alá. Erről az Antoniusról mondja Dio Cassius, hogy „Amíg Makedóniát kormányozta, sok bajt okozott azoknak is, akik uralma alá tartoztak, és azoknak is, akik szövetségesei voltak“. Végül vereséget szenvedett a Hisztria által segítségül hívott basztarnoktól, és menekülnie kellett (Dio Cassius: *Historia Romana* XXXVII. 10., 1—3.).

Viszonylagos pontossággal megállapítható, mikor járt Akornion követségben Pompeiusnál. Ismeretes, hogy Pompeius a szenátori párt képviselőjeként szembekevertült egykori triumvir társával, Julius Caesarral. Közöttük és párthíveik között i. e. 49 januárjában kirobbant a polgárháború. Caesar először Hispaniát foglalta el, s csak ezután vonult Pompeius ellen, aki hadiszállását Görögországba tette át. Miután a caesari csapatok átkeltek az Adrián i. e. 48. június 7-én, Dyrrhachium városa mellett vereséget szenvedtek Pompeiustól. Ez a győzelem megnövelte Pompeius tekintélyét egész Keleten és a geta-dákoknál is, s ez készíthette Burebistát arra, hogy követséget küldjön Pompeiushoz. Pompeius szerencsecsillaga azonban nem sokáig ragyogott, mert még ugyanabban az évben, augusztus 9-én a híres pharsalusi csatában döntő vereséget szenvedett. Következésképpen Akornion követségére i. e. 48. június 7. után, de augusztus 9. előtt került sor.

Végül a felirat két kifejezésére szeretnénk felhívni a figyelmet, mert — véleményünk szerint — a szakkutatás túl könnyen átsiklott ezek igazi jelentőségén. A

felirat Burebistát „a legelső és a legnagyobb“ királynak nevezi, az eredeti szöveg szerint: *prótosz kai megisztosz*; Akornionról viszont azt állítja, hogy Burebistánál „a legelső és a legnagyobb barátságba“ került: *en té próté kai megiszté filia*. Mit jelentenek ezek a kifejezések? Udvariassági jelzők csupán, melyek a dionüszopolisziak megbecsülését és tiszteletét fejezik ki a dák király és görög követe iránt?

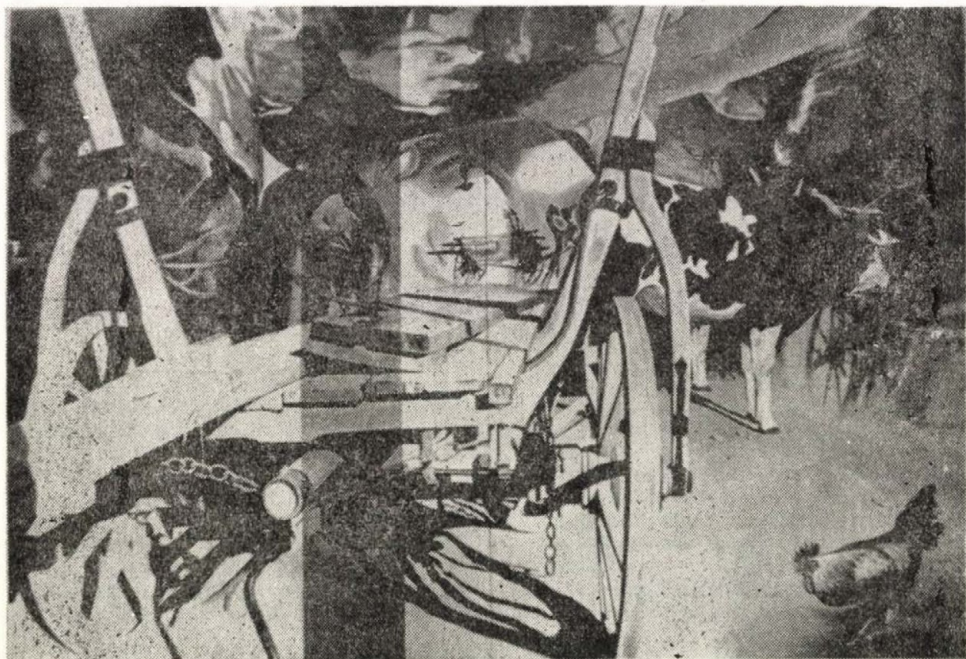
Felfogásunk szerint itt más a jelentésük: a hellenisztikus királyságok szókinéséből kölcsönzött pontos tartalommal rendelkező „udvari“ fogalmak ezek. Keleten az uralkodók már ósidők óta használták a „nagy király“ címet. A perzsa királyok is így nevezték magukat. A régi tradíciókat felújító hellenisztikus királyok között is találunk olyanokat, akik felvették a „legnagyobb király“ címet, amelyet a „legelső“ jelzővel toldottak meg.

Akornion esetében sem erkölcsi minősítést vagy benső kapcsolatot jelez „a legelső és a legnagyobb barátság“. Hivatali cím ez, s azt a hatáskört fejezi ki, amelyet a dionüszopoliszi görög Burebista udvarában töltött be. Követ és tanácsos volt, ami különben a szövegből is kiderül. Amint a feliratok tanúsítják, a hellenisztikus Egyiptom királyi udvarában a *ho prótosz filosz* (a legelső barát) fontos hivatal és cím volt, melyet a király „belső emberei“, tanácsosai viseltek.

A szövegben előforduló két kifejezés világosan utal az államalapító dák király hatalmi szervezetére, és elárulja az általa létrehozott államforma bizonyos sajátosságait. Erről azonban később bőven szó lesz.

A három felsorolt és részben elemzett írott történeti forrás nyújtja számunkra az első központosított, független dák államra vonatkozó legfontosabb információkat. Adataikat nemcsak igazolják, hanem nagymértékben kiegészítik az egyre jobban szaporodó régészeti források, amelyekről más alkalommal fogunk szólni.

Bodor András

Nicolae Maniu: Szekerek világa